

IOANA REPCIUC¹, ROMÂNIA

Cuvinte cheie: rit acvatic, Epifanie, formulă creștină, animism, apotropaic

Elemente de rit acvatic în evoluția unei formule de origine creștină

Rezumat

În spațiul român tradițional, ritualurile calendaristice sunt bazate constant pe două sisteme de credințe: cea creștină și cea păgână. Prezentăm în această lucrare o practică rituală puternică văzută ca Epifanie, și analizăm atât elementele care justifică teologic obiceiul ca aparținând vieții comunității creștine, precum și acele trăsături care au apărut și s-au dezvoltat în societatea tradițională. Analiza noastră este bazată pe numele procesiunii, făcută de preot în casele sătenilor, pentru a proclama sărbătoarea creștină a Botezului lui Iisus, și anume, Chiraleisa. Formula liturgică grecească *Kyrie eleison* a generat în limba română termenul Chiraleisa, care a apărut întâi în lumea rurală românească din nord. În aceste regiuni, celebrarea Chiraleisei este sinonimă cu pelerinajul preotului care duce crucea sau cu Iordanul, ceea ce pare a fi un fel de a colinda colinde creștine care sunt duplicate ale colindelor laice. În cele mai vechi variante atestate de literatura etnografică românească, acest proces este indicat a fi avut și rolul de alungare a demonilor de către preot, care era anunțat de copii strigând Chiraleisa, prin sunetul clopoțelilor și prin mișcările de înconjurare a spațiului domestic. Indicându-se o legătură cu ritualurile acvatice antice, se investighează sensurile termenului liturgic, ca procesiune prin care se invocă ploaia, ca nume a unui demon de apă. Analiza noastră este susținută de exemple din alte limbi europene, în care formula liturgică greacă a fost preluată și adaptată în context ritual folcloric.

¹ Academia Română, Iași, România

Key words: aquatic rite, Epiphany, apotropaic, christian formula, animism

Aquatic Rite Elements in the Evolution of a Christian Formula

Sumarry

In Romanian traditional space, calendar rites are based on a constant reference to the two belief systems: the Christian and the pagan one. We presente in this paper a powerful ritual practice at Epiphany and we analyze both elements justifying theological habit belonging to Christian community life and those features emerged and developed in traditional society. Our analysis is based on the name of the processions made by the priest in villagers' homes in order to proclaim the Christian feast of the Baptism of Jesus, namely *Chiraleisa*. Greek liturgical formula *Kyrie eleison* generated in Romanian language the term *Chiraleisa*, occurred primarily in northern Romanian rural world. In these regions, celebrating *Chiraleisa* is synonymous to the priest walking *with the cross* or *with the Jordan* appears to be a type of singing Christian carols, that copies and duplicates laic carols. In the oldest attested variants in Romanian ethnographic literature, the role of the priest announced by children who cries *Chiraleisa*, seems to have variants that indicate a function for removing demons, through the sound of bells and movements of encircling the domestic space. Indicating a link with ancient animist water rites, there are investigated the meanings of liturgical term as procession to invoke the rain and as a name of a water demon. Our analysis is supported by examples from other European languages in which the Greek liturgical formula was taken and adapted in the folk ritual context.

Elemente de rit acvatic în evoluția unei formule de origine creștină

Sistemul sărbătorilor calendaristice din mediul tradițional românesc privilegiază întâlnirea normelor ecleziastice, cu practicile rituale de proveniență precreștină. Astfel, analiza unei componente ritual-ceremoniale din ciclul sărbătorilor de iarnă presupune luarea în considerație a două tipuri de realități inseparabile, și anume discursul creștin supraordonat și actele ritual-ceremoniale, din mediul popular de performare. Ne vom referi la sărbătoarea **Bobotezei**, moment important de finalizare a ciclului *celor douăsprezece zile* și la modul în care a evoluat o formulă din imnografia creștină, în raport cu folosirea ei, în contextul unei cutume religios-populare. Este vorba despre *Chiraleisa*, alături de variantele ei regionale, formulă care denumește tradiția preotului de a merge „cu Iordanul” sau „cu crucea”, prin casele credincioșilor, cu scopul de a vesti această mare sărbătoare creștină și de a sfinți gospodăriile. Acest obicei identificat în special în nordul arealului etnografic românesc acoperă totuși o mare diversitate de practici, din categoria celor laice sau ecleziastice, dar și a contaminărilor reciproce, a celor două sisteme de credință.

Transformarea expresiei standardizate, teologice, a religiozității, la variabilele sale funcționale sau trecerea de la religia prescrisă, la religia practică, poate fi observată în evoluție, până la pierderea legăturii cu discursul religios, generator sau prin reinvestirea acestuia cu sensuri arhaice precreștine. Pătrunsă în memoria populară, formula de origine grecească „Kyrie éleison”, va evolua în strânsă legătură cu sensul inițial de invocare și până la o polisemie semantică, în relație cu riturile care o însoțesc. La apariția acestor modificări a contribuit și permisivitatea canonului ortodox oriental, în comparație cu cel catolic. În cultura religioasă vestică, această formulă liturgică ajunge să aibă semnificația de strigăt, care însoțește diverse ritualuri calendaristice (ital. *crialesa* sau *cridar*, fr. *kyriele*, *carole* sau *crier*), fiind considerată în general o suprapunere a unei invocații creștine, la distracțiile curtenști medievale (Sahlin: 1940).

De la întrebuintarea sa ca rugăciune, formula primește semnificația de anunțare a alaiului condus de preot, fie în context ocazional (rit de ploaie), fie în cel calendaristic consacrat (Botezul Domnului). Cea mai cunoscută descriere a acestui tip de procesiune apare în opera *Amintiri din copilărie* a lui Ion Creangă: „Când veneau cele două ajunuri, câte treizeci-patruzeci de băieți fugeam înaintea popii, de rupeam omătul de la o casă la alta, și la Crăciun nechezam ca mânjii, iar la Bobotează strigam *chiraleisa* de clocotea satul”. Creangă nu doar că atestă această practică în satul moldovenesc al acelor vremuri, ci pune în paralel obiceiul de la ajunul Crăciunului, cu cel de la Bobotează.

Dacă atât în timpul lui Creangă, cât și în contemporaneitate, *Chiraleisa* denumește un rit calendaristic, Tache Papahagi asocia această formulă unor ritualuri ocazionale, regăsite inclusiv la poporul grec: „e un strigăt al grupurilor de copii, în special cei ce merg în fruntea procesiunilor cu icoanele în mână” (Papahagi: 1923, 8). Deși am putea bănuși inițial că vorbește despre procesiunea din ajunul Bobotezei, Papahagi revine asupra acestei probleme în studiul său despre graiul și folclorul Maramureșului, pentru a preciza că „mersul cu *kirarecsa*” reprezintă o procesiune pentru invocarea ploii, la care sătenii și preotul recurg în caz de secetă prelungită, primăvara și vara (Papahagi: 1925, XVII). În afara sensului consacrat de perindare a preotului, cu ceata de copii, în ajunul Bobotezei, dar deja legată de acest reper religios, formula discutată apare într-o mărturie etnografică din vechiul județ Dorohoi, publicată în 1925, în revista „Tudor Pamfile”: „În ziua de Iordan, când se întorc oamenii de la biserică, cu iasca aprinsă, înconjoară de trei ori casa, strigând

chiralesa și pe urmă intră în casă, făcând semnul crucii pe ușă cu fumul de la iască, zicând, că în acest mod se alungă strigoii, dracii și celelalte rele de la gospodăria lui” („Tudor Pamfile”: 1925, 16). Subliniem faptul, că în ciuda momentului atașat Botezului creștin, gesturile țăranilor moldoveni, în lipsa prezenței clericului, au o puternică aură procesională, cu finalitate apotropaică.

Ritual de Sânziene; foto: Radu Oltean

Aceleași semnificații se regăsesc în nord-vestul țării: „La Bobotează, pruncii înconjoară cu clopoțele casa, grajdurile și alte edificii, pentru ca să nu se apropie șerpilor” (Marian: 1994, 145). Totuși, în această ultimă descriere, mișcarea de încercuire a gospodăriei nu conține vreo raportare la formula creștină avută în vedere. Cu toate acestea, observăm deja implicațiile apotropaice ale mersului *cu Chiraleisa*. Fiind o sărbătoare a sfârșitului de ciclu sărbătoresc, Boboteaza implică o serie de acte apotropaice, atât în mediul popular românesc, în cel ortodox estic, precum și în practica religioasă occidentală. În țările catolice, acolo unde Botezul lui Iisus este urmat de sărbătorirea celor trei Magi, credincioșii înscriu cu cretă sfințită inițialele celor trei vestitori, pe pereții caselor, cu scopul de a exorciza eventualele prezențe malefice (Caraman: 1931, 79).

Participarea copiilor la procesiunea preotului, în ajunul Bobotezei, s-a dezvoltat în corelație cu colindatul profan. Prelungirea formulei creștine de anunțare a preotului (din care nu lipsește o notă umoristică), cu versuri clasice de colind – urări directe, formă atestată în Maramureș, reprezintă o probă clară a asocierii acestui obicei cu aspectele colindatului copiilor: „Chiraleisa,/ Popa cu feisa,/ Preoteasa cu cutea,/ Cârșnicu cu cârligu,/ Dracu cu sacu./ Grâu de primăvară/ Și-n pod și-n cămară./ Câți cărbuni în vatră,/ Atâția pețitori la fată./ Câte paie pă coteț/ Atâția pețitori

s-aveți./ Chiraleisa, tur aluni” (Cuceu/ Corniță : 2004, 32). Mai mult, în unele sate din Maramureș, „umblatul cu chiralexa” a fost atestat și într-o formă, din care lipsește tocmai invocarea formulei creștine. Copiii se limitează la a arunca boabe în curtea gospodarului și a rosti versurile consacrate: „Grâu de primăvară/ Și-n pod și-n cămară/ Și pă prizmă-afară” (Bilțiu: 2003, 154).

Colindatul copiilor este, așa cum a fost explicat acest tip de profesorul Petru Caraman, o datină diferită de cea a vârstnicilor. Colindele copiilor sunt „simple urări directe, având ca obiect succesul în ale gospodăriei, fericirea și sănătatea gazdelor. Ele sunt inseparabile, însă de motivul cererii de daruri, mai totdeauna umoristice, prin amenințări comice la adresa gazdelor sau prin exagerări în ce privește darurile” (Caraman: 1983, 260). Considerăm că două pot fi motivațiile pentru care datina umblatului *cu Chiraleisa* a atras acest tip de colindat. Cea, dintâi motivație este caracterul lor de vestitori ai sărbătorii creștine, mai ales datorită practicării cu precădere a acestui obicei în ajunul Crăciunului. Profesorul Caraman citează în această privință opinia edificatoare a etnologului bulgar Marinov: „Aceștia nu sunt colindători. Aceștia sunt un fel de prevestitori ai nașterii lui Iisus” (Ibidem, 255). Astfel, colindatul copiilor a fost împrumutat din ajunul Crăciunului, în cel al Bobotezei și adus în postura de a vesti venirea oficiantului bisericesc, care, la rândul lui, vestește sărbătoarea Botezului.

O altă caracteristică a colindatului copiilor, care a fost păstrată în acest transfer este importanța pe care aceștia o conferă primirii darurilor. Treptat, copiii au devenit cărătorii darurilor, pe care preotul le primea în fiecare gospodărie și astfel au fost asimilați acelor personaje special investite cu această funcție, din alaiurile vârstnicilor. În Transilvania, cărătorii erau numiți adesea „iepe”, dar și „cai”, „desăgari”, „săcari” (Bârlea: 1969, 262). Aici trebuie găsită motivația pentru care copiii care strigă „Chiraleisa”, în Moldova sunt numiți „caii popii” sau „mânjii popii”. Într-o anchetă realizată în sate din județul Botoșani, în 2011, ni s-a spus că acești copii sunt numiți astfel tocmai prin prisma strigătului „Chiraleisa”, asociat și celui „Ni-ho-ho”, rostit atunci când însoțesc preotul prin sat, cu vestirea Crăciunului. Deoarece sensurile formulei religioase nu mai sunt sesizabile în mediul de performare, singura explicație a ruralilor rămâne această asociere cu un nechezat.

În comunitatea catolicilor din Moldova, obiceiul „sfințirii caselor”, cu ocazia Botezului lui Iisus se remarcă prin prezența grupului de ministranți, care vestesc sosirea preotului, cu ajutorul unui clopoțel (Ciubotaru: 2002, 222). Conform răspunsurilor la *Atlasul etnografic român*, în Bihor, „*pițărăii* – copii până la 10 ani, umblau cu un clopoțel, după ce trecea preotul. Înconjurau casa de trei ori și urau. Primeau nuci, mere, pere” (*Sărbători*: 2002, 206). În județul Hunedoara a fost identificat un colindat de Bobotează al copiilor, care „mergeau cu clopotele la gât, pe la case, după ce trecea popa cu crucea” (*Sărbători*: 2003, 274). Importantului rol apotropaic al clopotelor i se adaugă cel similar al strigătelor, într-o altă mărturie etnografică din Transilvania, și anume la „uratul cu Chiraleisa” al acelorași grupuri de copii: „Purtau mănunchiuri din cârcei de salcie la căciuli, *colindețe* și tălângi în mâini și mergeau din gospodărie în gospodărie, înconjurau casele, șurile, făcând vacarm pentru a alunga spiritele malefice, urând...” (Bocșe: 2006, 64). Chiar dacă se remarcă o prezență constantă a copiilor, ca performeri ai acestui obicei care îmbină de fiecare dată valențele augurale cu cele apotropaice, răspunsurile la *Atlasul etnografic român* indică o practică asemănătoare, în județul Cluj, dar asumată de către grupul tinerilor necăsătoriți: „La Bobotează fetele și băieții își puneau clopote la gât și țingălăi, făceau ocol de trei ori casei”. Nu lipsește nici textul asemănător cu cel al copiilor dar care, de această dată, este rostit în absența preotului: „Kiralosa, mongolisa/ Rod în vaci, rod în boi,/ Rod în toate pe la noi...” (*Sărbători*: 2003, 280).

Mersul preotului *cu Chiraleisa* sau *cu Iordanul* este susținut și de o altă practică populară, încadrată simultan în categoria laicului și a religiosului. *Iordănitul* a fost considerat de specialiști,

o variantă laicizată a procesiunii reprezentantului bisericii de Bobotează și mai ales a stropirii cu agheasmă. În unele regiuni, această imitare a preotului, de către grupul *iordănitilor* este numită *ciurlezit*, termen care-și află originea în aceeași formulă religioasă, *Chiraleisa*. Mecanismul de transfer al sistemului popular, în cel ecleziastic și invers, poate fi înțeles mai bine, dacă aducem în discuție un colindat de primăvară, specific slavilor nordici. Ca reacție la popularitatea colindatului de primăvară în rândul credincioșilor, clericii bieloruși au determinat nașterea unui obicei pur religios, paralel celui al *volocebnicilor*, și anume, colindatul din a doua zi de Paști a *aleluinicilor*. Demn de subliniat este faptul că denumirea celor din urmă provine dintr-un cunoscut refren liturgic: „Aleluia!”. (Caraman: 1983, 506). Efectul pe care-l are acest obicei eminent religios, asupra vechii datini laice este de natură să inducă o serie de motive creștine în colindatul *volocebnicilor*, proces ireversibil, care a condus la seria de trăsături comune, pe care le împart cele două tipuri de cutume.

Astfel, considerăm că *iordănitii* sau *ciurlezii* din Muntenia și Oltenia nu se limitează la copierea unui ritual religios, ci mai degrabă își reiau un rol ancestral, de a manipula magic apa neînchipuită și de a-i purifica astfel pe semenii lor. Acești performeri își asumă, cu ocazia unei sărbători creștine a apei, rituri de aspersiune care se practică de obicei în momente culminante ale calendarului vegetațional. „Împrorarea” caselor cu apă sfințită, adusă din biserică, așa cum este descris *iordănitul* în unele sate transilvănene (Bocșe: 2006, 72), se manifestă ca o variantă creștină, de iarnă, a *împroorului* de Sfântul Gheorghe. Nu este întâmplător, că în răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu, informatorii au confundat *iordănitul* feciorilor de Bobotează cu *Paparuda*, explicându-se că udarea cu apă se face „ca să plouă” (Mușlea/ Bârlea: 1970, 349), iar la întrebarea despre riturile performate de Sânzâiene, reacțiile celor chestionați îi determină pe cercetători să constate apariția unei contaminări a udatului copiilor, cu obiceiul *Iordanului* (Ibidem, 377).

Discutând sistemul riturilor calendaristice, Arnold van Gennep evidențiază rolul important al Bisericii care a reușit să impună practicilor străvechi un caracter periodic (van Gennep: 1924, 47). Cu toate acestea, marile manifestări rituale nu au putut fi creștinate deplin. Adoptând o aparență și un nomenclator creștin, mentalitățile păgâne au supraviețuit sub diverse forme, rezultând elemente sincretice. Riturile creștine de Bobotează, mai recente decât gesturile de venerare a forțelor naturii, păstrează încă proba acestui sincretism. Elementele apotropaice care domină sărbătoarea sfințirii apelor sunt indicii ale supraviețuirii unui cult precreștin. Una dintre trăsăturile acestui ciclu, cea de sărbătoare a morților, reconfirmă necesitatea alungării unor spirite non-umane, la încheierea intervalului. Subliniind ipostaza funebră a *celor douăsprezece zile* în Europa orientală, profesorul Petru Caraman arată că tocmai Boboteaza este momentul în care se anulează libertatea sufletelor morților, care s-au reîntors pe pământ, la începutul ciclului (Caraman: 1931, 77). Însă nu doar spiritele strămoșilor sunt acum lăsate să circule în lumea viilor, ci și spirite ale elementelor naturii, duhuri ale apelor, vegetației sau aerului. În folclorul macedonean, ființele misterioase numite *Karkantzari*, bântuind satele în perioada sărbătorilor de iarnă, sunt considerate o specie de vârcolaci, spirite sălbatice și nedorite, de care țăranii pot fi salvați, numai cu ajutorul agheasmei aruncate de preot, în ajunul Bobotezei (Abbot: 1903, 75).

Pentru a elibera comunitatea de forțele solstițiale periculoase, ucrainenii lovesc gardurile cu bețe, trag focuri de pușcă (Ibidem, 78), iar românii „bat apele cu nuiiele de alun și strigă dracii din apă” (Mușlea/ Bârlea: 1970, 349). Frazer menționează acțiunile violente performate în lumea rurală a *votyakilor*, o populație balto-finică din jurul Leningradului, în ajunul Anului Nou, spre a-l alunga pe Satan din sat. Important este faptul că, după ce lovesc cu bețe toate colțurile curții, fetele își aruncă aceste instrumente apotropaice în râul ce curge în apropierea satului, sperând că Satan

plutește odată cu ele în josul apei (Frazer: 1980, 191). Într-o altă comunitate fino-ugrică, spiritele apelor (*Vožoos*) sunt îndepărtate în ajunul Bobotezei, după ce deranjaseră în fiecare noapte sătenii, cu cântecele și dansurile lor valpurgice. Duhuri acvatic impure, locuind spații liminale și intervenind în plan uman, în acest timp sacru al interferențelor dintre lumi, *Vožoos* îi pot atrage și îneca pe oamenii care nu poartă cruci (Lintrop: 2004, 11).

Trecând de la ritul ocazional, la cel periodic, observăm că elementul comun, care rezistă în decursul acestei tranziții, este raportarea la un rit acvatic, de care este legată indirect, invocația apotropaică sau de vestire a însoțitorilor unui alai, condus de slujitorul bisericesc. Practica procesiunilor de ploaie, *rogationes*, este atestată încă din secolul al V-lea în Occident, ca un răspuns la supraviețuirea în conștiința noilor creștini, a vechii religii vegetaționale. Aceste mari adunări religioase adunau în afara orașelor și satelor mulțimi de credincioși. Însă nu doar roadele câmpului erau vizate de aceste rugăciuni colective, ci și alte pericole, cum erau animalele marine, împotriva cărora erau oficiate astfel de procesiuni pe țărmurile mării (Brown: 2002, 166).

Riturile legate de apă, care se desfășoară în preajma Bobotezei, precum și în general în contextul sărbătorilor de iarnă au valoare propitiatoare și în același timp apotropaică. Etnologul rus Piotr Bogatîrev menționează că țăranii din Prislop se scaldă într-un râu, în noaptea din ajunul Crăciunului, pentru a se feri de boli (Bogatîrev: 1998, 34). Credința că apele sunt locuite de ființe demonice îi împiedică pe slavi să se scalde în anumite perioade ale anului sau ale zilei (Porytskaya: 2004, 270). Cu toate acestea, imersiunea în apele vii, în contextul timpului sacru, poate atrage protecția duhurilor acvatice.

În afara Bobotezei, numeroase alte momente ale calendarului popular sunt considerate potrivite pentru captarea energiei numinoase a apelor. De pildă, în țările Europei occidentale, invocarea puterii tămăduitoare a apei se petrece cu predilecție de Sânzâiene, la sărbătoarea nașterii Sfântului Ioan Botezătorul. Este menținută astfel, asocierea cultului arhaic al apelor, cu imaginea și rolul Botezătorului. Consacrarea în mediul tradițional ortodox a Bobotezei ca sărbătoare supremă a elementului acvatic este motivată de diverse elemente de credință. În mediul catolic, Botezul lui Iisus este perceput în special ca moment epifanic prin excelență, ca manifestare a naturii divine a lui Iisus, în timp ce conform dogmei ortodoxe, sărbătoarea respectivă este percepută ca un prilej de regenerare spirituală, a ființei umane, prin simbolul apei sfințite. Dacă Epifania occidentalilor privilegiază componenta transcendentală a sărbătorii, Boboteaza orientală evidențiază posibilitatea fenomenalului, de a accede temporar la sacru.

O bogată literatură de învățătură religioasă din primele secole creștine stă mărturie asupra insistenței autorităților bisericești, de descurajare a băilor nocturne în preajma sărbătorilor solstițiale, a aruncării de ofrande, în apele marilor râuri sau a procesiunilor la fântâni consacrate pentru vindecări miraculoase. „Băile de Sântul Ioan” practicate intens în secolele al IV-lea și al V-lea garantau, în credința acestor ultimi păgâni, nu numai sănătatea și prosperitatea în tot restul anului, ci reprezintă invocații ale ploii binefăcătoare (Hubert: 1967, 567). În spațiul carpato-danubiano-pontic, atât romanii, prin sărbătorile lor ancestrale dedicate izvoarelor și fântânilor (*Fontinalia*), cât și strămoșii daci, al căror cult acvatic este demonstrat de descoperirile arheologice ale unor altare, pe malul marilor ape curgătoare au contribuit la menținerea venerării acestor forțe ale naturii.

Nu omitem faptul că, într-adevăr, multe dintre practicile legate de apă, în mediul folcloric românesc, sunt performate cu precădere în ciclul calendaristic al sărbătorilor de primăvară și vară, cum ar fi *Drăgaica*, *Paparuda*, *Caloianul*. Preotul intervine deseori în mediul agro-pastoral prin sfeștăni, sfințiri ale primelor roade, ale turmelor sau în formă de invocare a ploilor, în caz de secetă prelungită. Cununa rituală de spice rezultată în urma seceratului, păstrată cu grijă în gospodărie,

este sfințită de către cleric, atunci când el vine de Bobotează, iar uneori această cunună nu este păstrată până la semănat sau la viitoarea recoltă, așa cum se întâmplă în majoritatea regiunilor românești, ci este distrusă în acel moment, iar semințele sunt aruncate peste gard (*Sărbători*: 2003, 324).

Implicarea mediului ecleziastic în anihilarea forțelor naturale, ostile unor bune recolte este dovedit de variante ale unui vechi exorcism, atestat în cărțile de molitve românești, din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea și care au circulat intens în mediul popular și teologic românesc, al acelui timp. Este vorba despre o conjurație împotriva *diavolului din ape*, provocator de grindine și ploi distrugătoare. Textele din această categorie au drept model o legendă apocrifă slavă, care prezintă confruntarea unui demon acvatic cu un arhangel însărcinat de divinitate, să vegheze asupra acestui teritoriu (Timotin: 2010, 34). Unul dintre momentele anului ritual în care poate fi îndepărtat pericolul grindinii este tocmai ajunul Crăciunului, atunci când specialiștii, investiți de către comunitate cu acest rol „leagă piatra”, atrăgând-o la masa încărcată cu roadele pământului (Voronca: 1903, 800).

Deopotrivă investite cu funcții benefice și malefice, ca multe alte ființe sacre, spiritele acvatice care stăpânesc iazurile și râurile despre care vorbea deja părintele teoriei animiste, E. B. Tylor (Tylor: 1876, 272) au diverse atribuții vegetaționale. Ele pot atrage sau îndepărta ploile. O credință bucovineană spune că ploile sunt aduse de balaurii care sug apa din iazuri (Pamfile: 1916, 95). Demonul răspunzător de căderea grindinii, din credințele medievale slavo-române este o probă a complexității acestui panteon acvatic. Ființă deopotrivă malefică și benefică, locuind în elementul acvatic, stăpânind spațiul dintre cer și pământ, acest demon poate fi influențat atât prin rugăciuni, cât și prin exorcisme.

În credințele arhaice românești, apare constant teama de duhurile malefice care părăsesc apele în ziua Bobotezei (Pamfile: 1997, 250; Marian: 1994, 152). Gesturile apotropaice oficiate de clerici, stropitul cu agheasmă și aruncatul crucii în ape curgătoare, indică asumarea unui rol activ de anihilare a unor pericole supraumane. Această concepție este sprijinită de asemenea, de legenda apocrifă bogomilică, despre zapisul semnat între Adam și Satana, ascuns încă de la crearea lumii sub o piatră din apa Iordanului, contract sfârșit odată cu intrarea lui Iisus în apele sacre și botezarea sa de către Ioan (Marian: 1994, 143). Unul dintre rolurile rituale ale *iordănilor* din noaptea care precede sărbătoarea Bobotezei este păzitul fântânilor, o veghe motivată de o iminentă murdărire a acestor puncte hierofanice, ale teritoriului domestic. De fapt, este vorba mai degrabă despre un pericol supranatural, decât de unul provenit din plan uman.

Legătura implicită a sărbătorii creștine și a mersului cu *Chiraleisa* cu reprezentări acvatice, pe care o dovedesc o serie de practici rituale discutate până acum, poate fi confirmată și de cea mai veche accepție a formulei liturgice, pe teritoriul limbii române. În *Descrierea Moldovei*, Dimitrie Cantemir menționează termenul *Chiraleisa* într-o enumerare a stihilor de care se tem superstițioșii țărani moldoveni, „niște dumnezeiri necunoscute și duhuitoare a idolilor daci”. Mai târziu, în studiul său de semantică, Lazăr Șăineanu confirmă această identitate mitologică a *Chiralesei* (Șăineanu: 1999, 195). Existența acestui „duh rău” în inventarul mitologic românesc, care nu mai este reluată în literatura de specialitate ulterioară, poate fi asemănată cu o prezență dintr-un alt mediu tradițional, cel al estonienilor din provincia Ingria. În secolul trecut, această populație conservatoare oficia, cu ocazia praznicului Sfântului Ilie (o importantă sărbătoare vegetațională în mediul popular), sacrificarea unui berbec, care era aruncat în râu și oferit astfel spiritului acvatic ce stăpânea acest spațiu. În timp ce animalul era înghițit de ape, țăranii estonieni strigau împreună „Kirlouks”, numele sacru al acestui duh (Oinas: 1997, 203). Fiind considerat o prezență malefică,

Kirlouks este asemănat de cercetătorii baltici cu spiritele finlandeze ale apelor, *Vesihisi*, responsabile de boli grave. Specialiștii nordici au încercat să afle sursa acestei enigmatice formule, denumirea duhului acvatic putând fi doar o confuzie cu exclamația sau strigătul de anihilare a acestei divinități. Felix Oinas propune o etimologie de proveniență rusească, din forme ca *kirolesu*, *kurelesu*, *kurolesa*, care, la rândul lor își găsesc originea în refrenul liturgic grecesc *Kyrie eleison*. Folosirea frecventă a formulei în spațiul etno-folcloric al slavilor orientali este confirmată de apariția unui sens comun extra-ritual. Pluralul *kuralesy* denumește în limba rusă acte intolerabile sau nesăbuite. Un interesant context ritual în care este interpretat respectivul refren este cel al unui colindat de primăvară, la sărbătoarea Sfântului Gheorghe, atunci când grupuri de copii merg din casă în casă, cu ramuri verzi în mână, rostind cântece augurale de stimulare a viitoarelor recolte: „Să strigăm împreună, fraților:/ Sfânta Kuralesa:/ Doamne, dă-ne, spice de orz/ Și lanuri de grâu...” (Oinas: 1997, 296).

Derivată din literatura creștină de ritual, acolo unde ipostaza repetitivă a litaniei a fixat-o în memoria colectivă a credincioșilor, *Kyrie eleison*, rugăciune de mulțumire și de invocare a evoluat în riturile calendaristice românești și slave, într-o formulă polivalentă. Funcția sa apotropaică dominantă se integrează în seria de gesturi menite să încheie intervalul *celor douăsprezece zile* și, de asemenea, să asigure un început favorabil noului ciclu vegetațional.

Bibliografie:

- Abbot, G. F.**, 1903, *Macedonian Folklore*, Cambridge University Press.
- Bârlea, Ovidiu**, 1969, *Colindatul în Transilvania*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, 1965-1967, Cluj-Napoca, 247-304.
- Bilțiu, Pamfil**, 2003, *Boboteaza în Țara Lăpușului*, în vol. *Studii de etnologie românească*. Vol. I, București, Editura Saeculum I. O., p. 151-159.
- Bocșe, Maria**, 2006, *Obiceiuri tradiționale românești din Transilvania*, vol. I, Cluj-Napoca.
- Bogatîrev, Piotr**, 1998, *Vampires in the Carpathians. Magical acts, Rites and Beliefs in Subcarpathian Rus’*. Translated by Stephen Reynolds and Patricia A. Krafcik, New York, Columbia University Press.
- Brown, Peter**, 2002, *Întemeierea creștinismului medieval: triumf și diversitate (200-1000 d. Ch.)*. Traducere de Hans Neumann, Iași, Editura Polirom.
- Cantemir, Dimitrie**, 1973, *Descrierea Moldovei*, București, Editura Academiei.
- Caraman, Petru**, 1931, *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români și slavi. Contribuții la studiul mitologiei creștine din Orientul Europei*, în: „Arhiva”, vol. XXXVIII, Iași, p. 3-98.
- Caraman, Petru**, 1983, *Colindatul la români, slavi și la alte popoare. Studiu de folclor comparat*. Ediție îngrijită de Silvia Ciubotaru. Prefață de Ovidiu Bârlea, București, Editura Minerva.

- Ciubotaru, Ion H.**, 2002, *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare*. Vol. II, Iași, Editura Presa Bună.
- Cuceu, Ion, Constantin Corniță**, 2004, *Corpusul folclorului maramureșean*, Baia-Mare, Editura Umbria.
- Frazer, J. G.**, 1980, *Creanga de aur*. Traducere de Octavian Nistor. Vol. IV, București, Editura Minerva.
- Hubert, Jean**, 1967, *Sources sacrées et sources saintes*, in „Comptes-rendues des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres”, 111e année, Nr. 4, p. 567-573.
- Lintrop, Aado**, 2004, *On the Udmurt Water Spirit and the Formation of the Concept „Holy” among Permian Peoples*, in: „Folklore”, vol. 26, Tartu, p. 7-26.
- Marian, Simeon Florea**, 1994, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*. Vol. I. Ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Muşlea, Ion, Bârlea, Ovidiu**, 1970, *Tipologia folclorului din răspunsurile la Chestionarul lui B. P. Hasdeu*, București, Editura Minerva.
- Niculiță-Voronca, Elena**, 1903, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, Cernăuți, Tipografia „Isidor Wiegler”.
- Oinas, Felix**, 1997, *Studies in Finnic Folklore*, Londra, Routledge.
- Pamfile, Tudor**, 1916, *Văzduhul după credințele poporului român*, București, Socec.
- Pamfile, Tudor**, 1997, *Mitologie românească*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și notă asupra ediției de M. A. Canciovici, București, Editura All.
- Papahagi, Tache**, 1923, *Din folclorul romanic și cel latin*, București.
- Papahagi, Tache**, 1925, *Graiul și folclorul Maramureșului*, București, Cultura Națională.
- Porytskaya, Olga**, 2004, *Rituels de l'eau en Ukraine et dans les pays slaves*, in: „Ethnologie française”, Nr. 2, Vol. 34, p. 267-272.
- Sahlin, Margit**, 1940, *Etude sur la carole médiévale. L'origine du mot et ses rapports avec l'Eglise*, Uppsala.
- Sărbători și obiceiuri**, 2002, Vol. II. Banat, Crișana, Maramureș, București, Editura Enciclopedică.
- Sărbători și obiceiuri**, 2003, Vol. III. Transilvania, București, Editura Enciclopedică, 2003.
- Șăineanu, Lazăr**, 1999, *Încercare asupra semasiologiei limbii române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și indice de Livia Vasiliuță, Timișoara, Editura de Vest.
- Timotin, Emanuela**, 2010, *Descântecelor manuscrise românești (secolele al XVII – al XIX-lea)*. Ediție critică, studii lingvistice și filologice București, Editura Academiei.
- „Tudor Pamfile”, 1925, Anul III, nr. 1- 4, ian.- apr., Dorohoi.
- Tylor, E. B.**, 1876, *La Civilisation primitive*, trad. Pauline Brunet. Vol. II, Paris, Editions C. Reinwald.
- Van Gennep, Arnold**, 1924, *Le Folklore. Croyances et coutumes populaires françaises*. Vol. I, Paris, Editions Stock.